

Психологічні механізми переживання особистості у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень

Pomytkina L.V. Psychological mechanisms of personality's experiences in the process of making strategic life decisions / L.V. Pomytkina // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 31. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 341–354.

Л.В. Помиткіна. Психологічні механізми переживання особистості у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень. У статті проаналізовано теоретичні та практичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених щодо проблеми переживання особистості під час прийняття рішень. Визначено переживання як особливу форму активності, що дозволяє суб'єкту в критичні життєві ситуації переносити тяжкі події, набути завдяки переоцінці цінностей осмисленість існування. Розглянуто психологічний зміст переживання в контексті прийняття рішень. Переживання особистості у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень (щодо професійного самовизначення, вибору супутника життя та визначення власної життєвої позиції) спричиняються перш за все їх особливостями, такими як пролонгованість у часі, підвищеною відповідальністю за вплив на весь життєвий шлях та наявністю попереднього (не остаточного) рішення. Основним чинником переживання є совість, яка під час рефлексії викликає почуття провини, сумніви, страх та неадекватну відповідальність. До основних психологічних механізмів переживання у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень суб'єкта віднесено наявність психічного оберту, як одиниці психічної діяльності, що увесь час запускає механізм повторного вибору, інтелектуальну та особистісну рефлексію, як загальні механізми свідомості, та совість, як чинник переживань у різних формах емоційно-вольових реакцій і почуттів особистості. Емпірично визначено, що емоційні переживання студентів у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень супроводжуються заниженою рефлексією, підвищеним рівнем тривожності, переважною інтолерантністю до невизначеності, недостатньо розвинутою силою волі, зокрема, такими особистісними якостями як самостійність, рішучість, цілеспрямованість і прагнення прогнозувати майбутнє.

Ключові слова: переживання, рішення, прийняття рішень, стратегічні життєві рішення, студенти, суб'єкт діяльності.

Л.В. Помыткина. Психологические механизмы переживания личности в процессе принятия стратегических жизненных решений. В статье проанализированы теоретические и практические наработки отечественных и зарубежных учёных по проблеме переживания субъекта при принятии решений. Определены переживания как особая форма активности, позволяющая субъекту в критические жизненные ситуации переносить тяжёлые события, приобрести благодаря переоценке ценностей осмысленность существования. Рассмотрено психологическое содержание переживания в контексте принятия решений. Переживания субъекта в процессе принятия стратегических жизненных решений (по профессиональному самоопределению, выбору спутника жизни и определению собственной жизненной позиции) вызываются прежде всего их особенностями, такими как пролонгированность во времени, повышенной ответственностью за влияние на весь жизненный путь и наличием предварительного (не окончательного) решения. Основным фактором переживания является совесть, которая во время рефлексии вызывает чувство вины, сомнения, страх и неадекватную ответственность. К основным психологическим механизмам переживания в процессе принятия стратегических жизненных решений субъекта отнесено наличие психического оборота, как единицы психической деятельности, который всё время запускает механизм повторного выбора, интеллектуальную и личностную рефлексю, как общие механизмы сознания, и совесть, как фактор переживаний в разных формах эмоционально-волевых реакций и чувств личности. Эмпирически исследовано, что эмоциональные переживания студентов в процессе принятия стратегических жизненных решений сопровождаются заниженной рефлексией, повышенным уровнем тревожности, интолерантностью к неопределённости, недостаточно развитой силой воли, в частности, такими личностными качествами как самостоятельность, решительность, целеустремлённость и стремление прогнозировать будущее.

Ключевые слова: переживание, решение, принятие решений, стратегические жизненные решения, студенты, субъект деятельности.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми дослідження переживань особистості під час прийняття стратегічних життєвих рішень не викликає сумніву, оскільки у сучасному світі проблема невизначеності не зменшується, а збільшується. Нажаль, науково-технічний прогрес в передових галузях народного господарства, розвиток соціально-комунікативних мереж, покращення побутових умов життя не зменшили тривогу особистості щодо проблеми вибору й прийняття рішень. Сьогодні, в умовах глобальної кризи, як політичної так і економічної, перед сучасним суспільством постають ряд життєвих проблем, які необхідно вирішувати. Як зробити правильний вибір, яке рішення прийняти? Цей процес відбувається з певною напругою і стресом. А

якщо мова йде не про побутові рішення на кожний день, а про ті, які є життєво значущими, які приймаються довго, і від їх правильності залежить побудова усього життєвого шляху, переживання суб'єкта поглиблюються і можуть бути пролонгованими у часі.

Метою статті є висвітлення психологічних механізмів переживання особистості під час процесу прийняття стратегічних життєвих рішень.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблему переживання особистості під час прийняття рішень із різних боків досліджували передові мислителі, починаючи з філософів, таких як Вольтер, Р.Декарт, Б.Спіноза, у яких цей процес супроводжувався боротьбою емоцій і почуттів. Переживання були пов'язані з вибором між свободою і неволею, духовним і матеріальним, добром і злом у Ф.М.Достоевського, Г.С.Сковороди, Л.М.Толстого та ін. У відомих зарубіжних психологів процес прийняття рішення досліджувався у працях В.Джеймса, Д.Келлі, К.Левіна, Р.Мея та ін. Стосовно сучасних досліджень особливостей прийняття рішень у зарубіжній психології, можемо вказати на останні публікації К.Арнольд (США), К.Макгонігал (Англія), К.О.Абульханової-Славської (Росія), Т.В.Корнілової (Росія) та ін. У вітчизняній психології проблемі прийняття рішень приділяли значну увагу Г.О.Балл, І.Д.Бех, Л.В.Сохань, Т.М.Титаренко, В.М.Чернобровкін та ін.

Разом із тим, сьогодні відсутні дослідження, які розкривали б глибину переживань суб'єкта під час прийняття рішень, а особливо тих, що пролонговані у часі, зокрема, стратегічних життєвих рішень, які можуть прийматися суб'єктом не одномоментно, а досить тривалий час, що може детермінувати певні переживання від невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, переживання в психології розглядаються в трьох значеннях: як будь-який емоційно забарвлений стан суб'єкта і явище дійсності, безпосередньо представлене в свідомості як подія його власного життя; як наявність прагнень, бажань і хотінь, які відображають в індивідуальній свідомості процес вибору суб'єктом мотивів і цілей; як форма активності, що виникає, коли відбувається крах ідеалів і цінностей, і проявляється в перетворенні його психологічного світу, спрямованого на переосмислення свого існування.

Усі ці форми переживання виступають як внутрішні сигнали, за допомогою яких усвідомлюється вибір можливих альтернатив, приймаються рішення, і відбувається регуляція пове-

дінки особистості. Як особлива форма активності, переживання дозволяє суб'єкту в критичні життєві ситуації переносити тяжкі події, набути завдяки переоцінці цінностей осмисленість існування [5]. Отже, переживання – це форма вияву ставлення суб'єкта до об'єкта, до ситуації, до іншої людини, до самої себе, це – форма емоційно-чуттєвого відображення ставлення суб'єкта до того, що його оточує.

Розглянемо психологічний зміст переживання у контексті прийняття рішень. Для більшості людей прийняття рішень – хвилююча, якщо не стресова, мить. Для когось – мить майбутнього успіху й тріумфу, а для когось – довгі й болісні хвилини переживань. Чому мить, а не часи й дні чи роки страждань? Що спричиняє страждання й муку від неправильно прийнятого рішення? Прийняття рішення – це завжди вибір серед наявних альтернатив, однак, якщо вони усі не підходять, а рішення приймати потрібно, суб'єкт може відчувати певні сумніви й переживання.

У разі стратегічних життєвих рішень, до яких учені (К.О.Абульханова-Славська, А.Адлер, Г.О.Балл) відносять професійне самовизначення, вибір супутника життя, визначення власної життєвої позиції (стосунки з іншими), найбільше задіяна емоційна складова (подобається / не подобається), суб'єкт може відчувати напругу й невизначеність досить довго (до кількох років). Тисне тягар відповідальності за власне життя (й за життя найближчого оточення), оскільки від прийнятого рішення та обраної стратегії досягнення залежить побудова усього життєвого шляху суб'єкта.

Стратегічні життєві рішення розглядаються вченими як такі, що носять визначний, доленосний характер, пов'язані з особливою відповідальністю, мають провідне значення у життєвому просторі людини та впливають на формування життєвого шляху особистості [11, с. 342]. Стратегічне життєве рішення може бути актом особистісного вибору, а може детермінуватися зовнішніми обставинами (громадською думкою, соціальною ситуацією тощо). Прийняття стратегічних життєвих рішень, по-перше, є процесом особливої відповідальності; по-друге, здійснює проєкцію на великі часові відрізки людського життя; по-третє, в їх прийнятті особливої ваги набувають цінності, почуття та емоції.

Аналіз вікових особливостей прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень показав, що найбільш чутливим віком для означених рішень є, переважно, етап пізньої юності (18–25 років), що характерно для студентства. Період навчан-

ня студентів у ВНЗ характеризується творчою продуктивністю, прагненням до якомога більшої самореалізації. Цей період є найвирішальнішим у житті людини, коли остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, окреслюється проекція головних напрямів самореалізації на інших вікових етапах [16].

Аналіз наукових праць (Г.О.Балла, С.Л.Рубінштейна, О.К.Тихомирова) дозволив встановити, що прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень відбувається за такими *етапами*: 1) усвідомлення значущості цілей, 2) творчий пошук нових альтернатив та оцінювання їх бажаності, 3) прийняття попереднього рішення, 4) прийняття остаточної стратегічного життєвого рішення [11, с. 92]. Отже, стратегічні життєві рішення можуть прийматися суб'єктом не одномоментно, а досить тривалий час, що може детермінувати певні переживання від невизначеності.

Вивчаючи екстремальну діяльність, І.Джаніс і Л.Манн розглядали процес прийняття рішення як сповнений певними переживаннями суб'єктом [6]. Прийняття рішення розглядається як емоційно напружений когнітивний процес, однак, учені, прагнучи розкрити найбільш глибокі психологічні механізми рішення, які вони пов'язують із мотиваційним конфліктом, роблять акцент на тонких відтінках емоційних процесів суб'єкта. Дослідники розглядали прийняття рішення, не застосовуючи типові для цієї галузі формалізації, приділяючи значну увагу питанню складності прийняття рішення, аналізуючи, перш за все, мотиваційну сторону цього процесу.

Важливо, що вони презентують прийняття рішення в контексті часової перспективи, визначаючи не одномоментність, а тривалість цього процесу, його розподіл на певні етапи. Зокрема, І. Джаніс і Л. Манн пов'язують прийняття рішення з оцінкою ризику та обов'язком, зазначаючи певні переживання суб'єкта, пов'язані з сумнівами та страхом [6].

Ще в 1962 р. С.Баднером проводилися дослідження толерантності-інтолерантності до невизначеності (Tolerance Ambiguity Scale), результати яких були узагальнені у відповідному опитувальнику. Толерантність до невизначеності розглядалася С.Баднером як індивідуальна схильність суб'єкта оцінювати невизначені ситуації як бажані, або як загрозливі. Це здатність людини приймати конфлікт і напругу, які виникають у ситуації подвійності, протистояти незв'язаності і суперечливості інформації, приймати невідоме, не почувати себе незатишно перед невизначеністю [15, Т. 30, С. 29-40]. На сучасному етапі

дослідження толерантності продовжили Корнілова Т.В. і Чумакова М.А., які розглядають толерантність у якості інтегральної особистісної характеристики і вивчають у ракурсі психологічної стійкості, системи цінностей, особистісних установок і сукупності різних індивідуальних властивостей [8, С. 92-110]. Як вказують дослідниці, толерантність до невизначеності пов'язана з високим емоційним інтелектом та з високою самоефективністю, і, навпаки, інтолерантність – зі зниженим академічним інтелектом та з низькою самоефективністю. Проводячи численні дослідження, вони констатували виникнення тривожності, а отже й певних переживань, як предиктора інтолерантності особистості до невизначеності.

Сучасна зарубіжна дослідниця Керолайн Арнольд презентує особливості зв'язку між щоденними, навіть побутовими, рішеннями й рішеннями глобальних життєвих проблем [2]. Її дослідження спрямовані на усвідомлення суб'єктом необхідності зняття значущості проблем за рахунок мікрорішень, а відтак і тривоги та переживань на власному життєвому шляху. Однак, у книзі бракує психологічних методик, як цього досягати, оскільки знання того, як це зробити, ще не дає практичного навичку.

Що відбувається у психіці суб'єкта, коли він обирає, яке рішення прийняти? Як відомо, рішення – це складний ієрархізований процес мисленевої діяльності суб'єкта, під час якого знижується вихідна невизначеність проблемної ситуації [13]. Прийняти рішення – означає обрати певну мету та спосіб дії, надати їм перевагу перед іншими [5].

У вітчизняній психології М.Я.Грот один із перших описав процес прийняття рішення і відкрив специфічну його складність, яку назвав «психічним обертом» [10]. Психічний оберт вчений визначав як одиницю психічної діяльності, як цілісний процес активізації сприймання, емоцій, інтелектуальної та волевої активності особистості. Це циклічний процес, що визначає послідовність афективної та інтелектуальної активності особистості до моменту прийняття суб'єктом попереднього рішення, яке, при отриманні додаткової інформації та рефлексії нових альтернатив, уточнюється. Цей цикл може повторюватися до прийняття остаточного рішення, що завершується волевими зусиллями, спрямованими на його реалізацію.

Чи правомірно тоді взагалі говорити про остаточне прийняття стратегічного життєвого рішення, якщо з появою нової інформації уся психіка суб'єкта «запускається» знову «по колу», відбувається сприйняття, аналіз, порівняння, узагальнення,

усвідомлення тощо, тобто вся складна мисленнєва діяльність. На нашу думку, точніше це називати «прийняте рішення на даний момент часу». Оскільки, навіть коли рішення вже прийняте, все одно суб'єкт не може спокійно спати, переосмислює, переобдумує: що його тривожить? Що не дає спокою? Коли ставимо такі запитання, можна почути відповідь: я відчуваю думки інших, це вони мене бентежать... Знову постає питання: а насправді, це думки інших, чи власні, суб'єктивні? Які почуття відчуває людина, які переживання, коли її «мучить совість»?

Зокрема, В.Джемс приділяв значну увагу процесу прийняття рішення як моделі вибору. Він вважав, що вибір детермінується розумом, волею, випадковим імпульсом та страхом, виділяючи п'ять видів рішень: розумне, вольове, дрейфуюче, імпульсивне та рішення, зумовлене зміною кута зору. Погляди вченого важливі для нашого дослідження, оскільки така диференціація рішень дає змогу підійти до розуміння тих процесів і переживань, що відбуваються із суб'єктом, зокрема, до яких включені розумові та вольові процеси, випадкові імпульси та афективні реакції (страх).

Переживання суб'єкта можуть починатися під час рефлексії. Як відомо, рефлексія – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Однак рефлексія – не просто знання, чи розуміння суб'єктом себе самого, а також усвідомлення індивідом того, як його сприймають і оцінюють інші. На наш погляд, у процесі прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень доцільно виділяти саме інтелектуальну та особистісну рефлексію.

Як відомо, інтелектуальну рефлексію вчені визначають як уміння виділяти, аналізувати і співвідносити з предметною діяльністю власні дії. У процесі прийняття рішень інтелектуальна рефлексія необхідна суб'єкту для усвідомлення основ власних розумових дій. Інтелектуальна рефлексія проявляється через взаємодоповнюючі механізми генерації і контролю. Вона забезпечує загальну регуляцію предметно-операційних трансформацій змісту процесу прийняття рішень: механізм генерації забезпечує використання та перетворення цілісних орієнтирів розумової діяльності – її змістових гештальтів (моделей, засобів, схем), а механізм контролю – деталізацію та реалізацію у процесі мислення вже присутніх цілісних функціональних елементів його змісту.

Особистісна рефлексія розглядається вченими (І.Д.Бех, Т.М.Титаренко) в одному синонімічному ряду з поняттям «само-

рефлексія», що забезпечує самоорганізацію і самомобілізацію особистості в різних умовах її існування. Особистісна рефлексія передбачає здатність індивіда осмислювати свої спонуки, прогнозувати наслідки власних дій і вчинків для себе самого та інших людей, здатність до узгодження цілей, власної поведінки із засобами їх досягнення [4, с. 23]. Саме особистісна рефлексія зумовлює визначення себе у світі (самовизначення), а, отже, у трьох ключових напрямках життя: визначенні власної життєвої позиції, професійному самовизначенні, виборі шлюбного партнера.

Отже, поєднання механізмів інтелектуальної та особистісної рефлексії у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень сприяє їх адекватності і є важливою умовою підвищення їх ефективності. Однак, наявність у людини механізму рефлексії ще не гарантує виникнення переживань, як позитивних так і негативних. Скоріше за все, тут діє комплекс механізмів, який включає, відповідно до етапів прийняття рішень [11, с. 120], мотиваційні, емоційні-вольові, цілеутворюючі тощо.

Коли суб'єкт намагається прийняти рішення, що його турбує?, що не дає спокою навіть у разі начебто прийнятого рішення? У свідомості суб'єкта постають запитання: чи правильне рішення я прийняв? чи все я врахував? як на це подивляться інші? що скажуть? як до мене поставляться? як це віддзеркалиться у майбутньому мені, чи комусь іншому? тощо. Усі ці переживання як під час процесу прийняття рішення, так і після нього спричиняються узагальнюючим механізмом, який часто називають совістю.

Як зазначено у філософському словнику, категорію «совість» відносять до етичної, яка відображає вищу форму здатності суб'єкта до морального самоконтролю, його самосвідомості. На відміну від мотиву (почуття обов'язку), совість включає і самооцінку вже здійснених дій на основі розуміння суб'єктом своєї відповідальності перед іншими, суспільством. Крім того, совість передбачає здатність індивіда критично ставитися як до власних, так і до чужих думок у відповідності з об'єктивними потребами суспільства, а також відповідальність суб'єкта не лише за власні дії, але й за все те, що відбувається навколо. Совість може проявлятися як у раціональній формі усвідомлення морального значення своїх дій, так і у комплексі емоційних переживань (докори совісті). Отже, совість можемо назвати тим механізмом, який може детермінувати певні емоційні переживання у процесі прийняття суб'єктом стратегічних життєвих рішень.

С.Л.Рубінштейн вказував, що людина «переживає те, що з нею відбувається і нею здійснюється; вона ставиться певним чином до того, що її оточує. Переживання цього ставлення до оточуючого складає багату і яскраву сферу людських емоцій і почуттів» [12, с. 385]. Тобто емоції трактуються як специфічний вид відображення, як своєрідна єдність відображувального змісту і переживання, у якому міститься ставлення суб'єкта до власного відображення.

Американський психолог К.Е.Ізард вказував, що «в процесі формування совісті, у процесі морального розвитку особистості усі емоції відіграють певну роль... Однак головну роль відіграє провина – найнеобхідніша з усіх емоцій» [7, с. 369]. Переживання провини більше, ніж страх, чинить вплив на суб'єкта і його совість. К.Е.Ізард запевняв, що переживання провини фіксує увагу людини до джерела провини, воно не відпустить без каяття чи виправдання, а натомість, від джерела страху заставляє бігти і відпускає на безпечну відстань від нього [7, с. 370].

Ядром структури совісті є почуття відповідальності, воно орієнтовано на усвідомлення провини і в той же час сприяє вибору такого стилю поведінки, який знизить ймовірність інтенсивного переживання провини. Як відомо, відповідальність є важливою складовою сили волі, у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень характеризує здатності й можливості людини виступати у якості суб'єкта, свідомо накреслювати мету та виконувати прийняті рішення, здійснювати правильний вибір.

Аналізуючи психологічний зміст переживання під час прийняття стратегічних життєвих рішень, приходимо до висновку, що совість суб'єкта детермінує комплекс емоцій і почуттів, особливо таких як сумніви, провина та страх, й опосередковується особистісними якостями, такими як відповідальність, наполегливість та ін. Загалом, доцільно говорити про всю емоційно-вольову сферу особистості, оскільки вольові зусилля (сила волі) якраз і дозволяють суб'єкту дійти висновку, чи припинити переживання і прийняти вірне рішення (чи виправити попереднє). Саме вольові особистісні якості забезпечують процес реалізації суб'єктом стратегічних життєвих рішень як щодо визначення життєвої позиції, вибору професії, так і щодо вибору шлюбного партнера.

На важливість розвитку сили волі також вказують сучасні зарубіжні дослідження. Так стенфордський професор Kelly McGonigal глибоко дослідила силу волі особистості та її основні якості. На думку авторки, переживання й страждання суб'єкта

відбуваються за рахунок недостатньо розвиненої сили волі, оскільки мозок людини переплутує обіцянку винагороди з гарантією щастя [9].

Оскільки процес прийняття стратегічних життєвих рішень переважно стосується молоді, ми протягом декількох років проводили емпіричні дослідження зі студентами низки вищих навчальних закладів. Дослідження були спрямовані перш за все на те, щоб з'ясувати, яким чином у сучасному світі молодь приймає найважливіші рішення для свого майбутнього життя, і які емоційні переживання відчуває.

Дослідження сили волі, зокрема низки вольових якостей, показали, що прийняття рішень детермінується, перш за все, такими особистісними якостями молоді як самостійність ($r = 0,82$, при $p \leq 0,01$), рішучість ($r = 0,57$, при $p \leq 0,01$), цілеспрямованість ($r = 0,46$, при $p \leq 0,05$) і прагнення прогнозувати майбутнє ($r = 0,47$, при $p \leq 0,05$). Зокрема, найвищий кореляційний зв'язок з якістю «самостійність» узгоджується з виявленою специфікою цих рішень, які є життєво значущими, а отже, відповідальність за їх наслідки покладається не на батьків, референтне оточення, а на саму молоду особистість. Діагностика стратегій досягнення цілей показала, що більшість студентів обирають пасивну стратегію (38,9 %), яка характеризується надлишковою обережністю, відмовою від першості, соціальною закритістю особистості; активно-пластичну стратегію (33,3 %), яка характеризується поєднанням належної активності з комунікативною «дипломатичністю».

Дослідження у студентів рефлексії під час прийняття пролонгованих рішень засвідчили переважно рівень нижчий середнього (39,4 %), що вказує на недостатнє вміння аналізувати й обдумувати свої вчинки та важливі рішення. Переважання перспективної (62,5%) рефлексії і низький рівень ситуативної (6,2%) та ретроспективної рефлексії (9,4%) не дають можливості достатньо проаналізувати вже виконані в минулому дії, передумови, мотиви і причини того, що сталося, і, особливо, допущені помилки, а отже – побудувати конструктивну взаємодію на майбутнє й прийняти вірне рішення.

Також у студентів була досліджена така особистісна якість як толерантність до невизначення (42,3%), рівень якої засвідчив, що сучасні молоді люди в більшості є інтолерантними, тобто відчувають постійний стрес від невизначеності й багатомірності виборів у різних ситуаціях. Прагнення до ясності й прозорості призводить до тенденції реагувати тривогою й переживаннями

на пролонговану невизначеність. За проведеними нарративними дослідженнями було з'ясовано, що студенти відчують постійну занепокоєність (63,7%) внаслідок довготривалої невизначеності у прийнятті остаточного рішення щодо визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення, вибору супутника життя, що продукує емоційну нестабільність та афективні реакції.

Загалом результати емпіричного дослідження засвідчили наявність емоційних переживань у студентів у процесі прийняття означених рішень.

Висновки. Отже, суб'єктивний вибір, який здійснюється у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень, характеризується певними переживаннями. Переживання суб'єкта у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень (щодо професійного самовизначення, вибору супутника життя та визначення власної життєвої позиції) спричиняються передусім їх особливостями, такими як пролонгованість у часі, підвищеною відповідальністю за вплив на весь життєвий шлях та наявністю попереднього (не остаточного) рішення. Основним чинником переживання є совість, яка під час рефлексії викликає почуття провини, сумніви, страх та неадекватну відповідальність. Отже, до психологічних механізмів переживання у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень особистістю можна віднести наявність психічного оберту, який увесь час запускає механізм повторного вибору, інтелектуальну та особистісну рефлексію, як загальні механізми свідомості, та совість, як чинник переживань у різних формах емоційно-вольових реакцій і почуттів особистості.

Підводячи підсумок, зазначимо, що дослідження переживань особистості під час прийняття пролонгованих рішень на даний час обмежені внаслідок відсутності психодіагностичного інструментарію для визначення їх психологічного змісту, глибини та інтенсивності. Однак, розуміючи важливість цього питання, ми працюємо над розробкою методик дослідження, що буде нами представлено у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Арнольд К. Микрорешения. Проверенный путь к достижению больших целей / К. Арнольд. – М. : Манн, Иванов и Фербер. – 2014. – 288 с.

3. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О. Балл. – К. – Рівне : Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
4. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. – К. : Україна-Віта, 1995. – 202 с.
5. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк. – М., 1984. – 200 с.
6. Джанис И. Принятие решения. Человеческий фактор / И. Джанис, Л. Манн. – М. : Транспорт, 1986. – С.81–104.
7. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2011. – 461 с.
8. Корнилова Т.В. Шкалы толерантности и интолерантности к неопределённости в модификации опросника С.Баднера / Т.В. Корнилова, М.А. Чумакова // Экспериментальная психология. – 2014. – № 1. – С.92–110.
9. Макгонигал К. Сила воли. Как развить и укрепить / К. Макгонигал. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 590 с.
10. Грот М. Я. Вибрані психологічні твори / Упоряд., передм., прим. М.Д.Бойправ. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – 296 с.
11. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень : монографія / Любов Віталіївна Помиткіна. – К. : Кафедра, 2013. – 381 с.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.
13. Тихомиров А.К. Понятие цели и целеобразования в психологии / А.К. Тихомиров // Психологические механизмы целеобразования. – М. : Наука, 1977. – 570 с.
14. Adler A. The course of human life as a psychological problem. – Human Development, 1968. – № 3. – P.184–200.
15. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable // Journ. of Personality. – 1962. – V. 30. – P. 29–40.
16. Pomytkina L. Personal readiness of youth to making strategic life decisions / Lyubov Pomytkina// European Applied Sciences. – Germany (Stuttgart). – May. – 2013. – № 5. – PP. 155–157.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abul'hanova-Slavskaja K. A. Strategija zhizni / Ksenija Aleksandrovna Abul'hanova-Slavskaja. – М. : Mysl', 1991. – 299 с.

2. Arnol'd K. Mikroreshenija. Proverennyj put' k dostizheniju bol'shih celej / K. Arnol'd. – M. : Mann, Ivanov i Ferber. – 2014. – 288 s.
3. Ball G. O. Orientyry suchasnogo gumanizmu (v suspil'nij, osvितnij, psihologichnij sferah) / G.O. Ball. – K. – Rivne : Vydavec' Oleg Zen', 2007. – 172 s.
4. Beh I. D. Vid voli do osobystosti / I. D. Beh. – K. : Ukrai'na-Vita, 1995. – 202 s.
5. Vasiljuk F. E. Psihologija perezhivaniya (analiz preodoleniya kriticheskikh situacij) / F. E. Vasiljuk. – M., 1984. – 200 s.
6. Dzhanis I. Prinjatje reshenija. Chelovecheskij faktor / I. Dzhanis, L. Mann. – M. : Transport, 1986. – S.81–104.
7. Izard K. Je. Psihologija jemocij / K. Je. Izard. – SPb. : Piter, 2011. – 461 s.
8. Kornilova T.V. Shkaly tolerantnosti i intolerantnosti k neopredelennosti v modifikacii oprosnika S.Badnera / T.V. Kornilova, M.A. Chumakova // Jeksperimental'naja psihologija. – 2014. – № 1. – S.92–110.
9. Makgonigal K. Sila voli. Kak razvit' i ukrepit' / K. Makgonigal. – M. : Mann, Ivanov i Ferber, 2014. – 590 s.
10. Grot M. Ja. Vybrani psihologichni tvory / Uporjad., peredm., prym. M.D.Bojprav. – Nizhyn : Vydavnyctvo NDU im. M. Gogolja, 2006. – 296 s.
11. Pomytkina L. V. Psihologija pryjnattja osobystistju strategichnyh zhyttjevyh rishen' : monografija / Ljubov Vitalii'vna Pomytkina. – K. : Kafedra, 2013. – 381 s.
12. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psihologii. – S.L. Rubinsh-tejn. – Spb. : Piter, 2000. – 720 s.
13. Tihomirov A.K. Ponjatje celi i celeobrazovanija v psihologii / A.K. Tihomirov // Psihologicheskije mehanizmy celeobrazovanija. – M. : Nauka, 1977. – 570 s.
14. Adler A. The cours of human life as a psychological problems. – Human Development, 1968. – № 3. – P.184–200.
15. Budner S. Intolerance of ambiguity as a personality variable // Journ. of Personality. – 1962. – V. 30. – P. 29–40.
16. Pomytkina L. Personal readiness of youth to making strategic life decisions / Lyubov Pomytkina// European Applied Sciences. – Germany (Stuttgart). – May. – 2013. – № 5. – PP. 155–157.

L.V. Pomytkina. Psychological mechanisms of personality's experiences in the process of making strategic life decisions. The theoretical

and practical achievements of domestic and foreign scientists concerning the problem of personality's experiences during decision-making are analyzed in the article. Experiences are determined as a special form of activity that allows the personality in critical life situations to endure difficult events, to gain the meaningful existence due to reevaluation of values. The psychological content of experiences is considered in the meaning of decision-making context. The experiences of the personality in the process of strategic life decision-making (regarding professional self-determination, choice of a life partner and determination of own life position) are caused, first of all, by their features, such as long term in time, increased responsibility for the impact on the entire life way and existence of previous (not final) decision. The main factor of the experiences is conscience, which during the reflection causes the feeling of guilt, doubt, fear and inadequate responsibility.

The main psychological mechanisms of experiences in the process of strategic life decision-making of personality include the presence of psychic rotation as a unit of psychic activities, which always re-launches the mechanism of recrudescence choice, the intellectual and personal reflection as generic mechanisms of consciousness, and conscience as a factor of experiences in different forms of emotional and volitional reactions and feelings of the personality. It is empirically determined that the emotional experiences of students in the process of strategic life decision-making are accompanied with a low reflection, high level of anxiety, overwhelming intolerance to uncertainty, underdeveloped willpower, particularly, such personal qualities as independence, determination, purposefulness and desire to predict the future.

Key words: experiences, decisions, decision-making, strategic life decisions, students, subject of activities.

Received December 08, 2015

Revised December 12, 2015

Accepted January 04, 2016